

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.33

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСІБ ТА УСТАНОВ,
ЩО МАЮТЬ МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ**

Житний О. О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Ральченко І. М.,

кандидат юридичних наук, суддя
Харківського апеляційного адміністративного суду

Анотація У статті розглянуто теоретичні проблеми предмета злочинів проти осіб та установ, які мають міжнародний захист. Надано оцінку відповідності відображення його ознак у диспозиції ст. 444 Кримінального кодексу України міжнародно-правовим актам з питань правової охорони представників суб'єктів міжнародного права й забезпечення умов виконання ними своїх обов'язків. Вказано на перспективи вдосконалення ознак предмета злочину у ст. 444 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: злочин, особи й установи, які мають міжнародний захист, склад злочину, кримінальна відповідальність, предмет злочину, майно, житло, приміщення.

Аннотация В статье рассмотрены теоретические проблемы предмета преступлений против лиц и учреждений, имеющих международную защиту. Дана оценка соответствия отражения его признаков в диспозиции ст. 444 Уголовного кодекса Украины международно-правовым актам по вопросам правовой охраны представителей субъектов международного права и обеспечения условий для выполнения ими своих обязанностей. Указано на перспективы совершенствования признаков предмета преступления в ст. 444 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: преступление, лица и учреждения, имеющие международную защиту, состав преступления, уголовная ответственность, предмет преступления, имущество, жилище, помещение.

Annotation The theoretical problem of the subject of crimes against persons and institutions that have international protection. Courtesy of conformity assessment reflected his signs in disposition century. 444 of the Criminal Code of Ukraine international legal acts on the legal protection of Representatives of international law and ensure the conditions of their duties. Specified on the prospects of improvement of signs subject of crime in the art. 444 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: crime, individuals and institutions that have international protection, crime, criminal liability, the subject of crime, property, housing, facilities.

Актуальність проблем узгодження вітчизняного права та його окремих галузей із принципами й нормами, сформованими в міжнародній правовій системі, помітно зросла в умовах інтенсифікації процесів інтеграції України до демократичної світової спільноти. Наявність значної кількості міжнародних угод України, укладених з питань охорони правопорядку сприяла утворенню досить широкої сфери, в якій кримінальне право держави вступає у взаємодію з положеннями міжнародного права. У зв'язку із цим одним із важливих завдань вітчизняного правознавства є оцінка якості кримінально-правових норм, які в результаті впливу міжнародно-правових норм були включені до Кримінального кодексу України (далі – КК) й визначення напрямів їх удосконалення. До приписів КК, на створення яких безпосередньо вплинули міжнародні зобов'язання держави, належить, зокрема, ст. 444 КК «Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист».

Посягання, передбачене ч. 1 ст. 444 КК, яке вчиняється у формі нападу на службові або житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист, є предметним: вказані приміщення характеризують у його складі таку обов'язкову об'єктивну ознаку, як предмет злочину. Для формування завершеного уявлення про склад цього злочину, а також для оцінки відповідності сформульованій в ч. 1 ст. 444 КК кримінально-правової заборони міжнародним договорам, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України (Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р. (далі – Конвенція про дипломатичні зносини), Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р., Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів 1973 р. (далі – Нью-Йоркська конвенція 1973 р.), Конвенція про охорону персоналу ООН та зв'язаного з нею персоналу 1994 р.) вказаний предмет підлягає поглибленому теоретико-правовому й порівняльному аналізу.

Предмет злочину більшістю криміналістів визнано ознакою, яка входить до структури об'єкта

злочину. Сьогодні широкої підтримки набула наукова позиція, згідно якої ця ознака характеризує будь-які речі матеріального світу, із певними властивостями котрих кримінальний закон пов'язує наявність у діяч особі ознак конкретного складу злочину, а також шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється посягання [1, с. 101; 2, с. 10].

Установлення предмета злочину багато в чому залежить від того, як він визначений самим законодавцем у кримінальному законі [3, с. 147]. Зі змісту диспозиції ст. 444 КК випливає, що речовинною (матеріалізованою) ознакою передбачених нею злочинів є: 1) службові приміщення осіб, які мають міжнародний захист; 2) житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист. Їх визнають предметами зазначених злочинів і більшість правознавців, які звертались до питань кримінально-правової характеристики зазначених злочинів. Так, М. І. Хавронюком, О. О. Бахуринською, В. М. Киричком перший з цих предметів (службові приміщення) визначено як приміщення, в яких особи, що мають міжнародний захист, здійснюють свою службову діяльність, і які офіційно позначені (прапором, табличкою тощо): будинки та частини будинків дипломатичних установ, офіси міжнародних організацій». Другий предмет (житлові приміщення) визначається як приміщення, де особи, що мають міжнародний захист, офіційно проживають [4, с. 998; 5, с. 598; 6, с. 1157].

В опублікованих працях не було розкрито зв'язок предметів передбачених ст. 444 КК злочинів із об'єктом кримінально-правової охорони зазначеної норми. Оцінюючи ці зв'язки можемо стверджувати, що приміщення (службові або житлові) є елементом середовища нормальної, безперешкодної й безпечної діяльності осіб, які мають міжнародний захист. Недоторканність (захист від незаконного проникнення, вторгнення, огляду, обшуку) цих приміщень у міжнародному праві розглядається як складова забезпечення нормального спілкування між суб'єктами міжнародного права (державами, їх союдами, міжнародними організаціями тощо). Отже, перебування їх під виключним контролем міжнародно захищених осіб, яким вони належать, їх непорушність свідчить про нормальне функціонування міжнародних відносин за участю таких осіб. Відповідно, напад на такі приміщення тягне руйнування (пошкодження) порядку цих відносин, що створює загрози міжнародному правопорядку в цілому. Яскравою ілюстрацією зв'язку між недоторканністю дипломатичних установ із засадами підтримання міжнародного правопорядку став учинений у м. Тегеран (Іран) 4 листопада 1979 р. напад радикально налаштованих студентів на посольство США і захоплення його будівлі та всіх членів персоналу. У відповідь на ці дії президент США Д. Картер негайно видав розпорядження заморозити усі іранські активи у банках США і, не зважаючи на енергетичну кризу, ввести ембарго щодо іранської нафти. Дипломатичні відносини цих держав було терміново розірвано більш ніж як на тридцять років. Унаслідок ужитих проти нього міжнародною спільнотою заходів, Іран зазнав величезних матеріальних збитків, а в світовій економіці

розпочалися негативні процеси, пов'язані зі зморозженням нафтової сировини.

Перелік речей, які визнано українським законодавцем предметами злочину у ст. 444 КК, не узгоджений повною мірою з каталогом визначених нормами міжнародного права матеріальних об'єктів, які мають захищатись від протиправного впливу на них з метою забезпечення безпеки міжнародних установ й організацій та недоторканності осіб, що мають міжнародний захист. Наприклад, у Нью-Йоркській конвенції 1973 року ними визнаються офіційні приміщення; житлове приміщення особи, яка користується міжнародним захистом, транспортні засоби такої особи [7], у Конвенції про дипломатичні зносини – приміщення дипломатичного представництва, приватна резиденція глави дипломатичного представництва і членів дипломатичного персоналу, документи та кореспонденція цих осіб, їхнє майно [8]. Порівняння диспозиції ст. 444 КК із цими положеннями міжнародно-правових актів свідчить про можливість розширення їхнього переліку безпосередньо у кримінальному законі (наприклад, шляхом доповнення переліку предметів злочину такими, як «інші приміщення», «транспортні засоби осіб, що мають міжнародний захист» [9, с. 341]).

Використання в ст. 444 КК понять «житлове приміщення», «службове приміщення» стало результатом рецесії положень міжнародно-правових актів (так, у ст.ст. 1, 2 Нью-Йоркської конвенції 1973 року йдеться про напади саме на «офіційне приміщення», на «житлове приміщення певних осіб). Позначення ознак складу злочину такими ж словами не використане в жодній іншій, крім ч. 1 ст. 444 КК, нормі цього закону (лише в деяких із них йдеться про «житло», «житло чи інше приміщення», «інше приміщення чи сховище», «приміщення та споруди»).

Поняття «приміщення» позначає будівлю, квартиру чи кімнату, яка має певне значення або використовується з певною метою, в якій поміщається хто-, що-небудь [10, с. 1123]. У житловому праві поняттям «житло» охоплюються квартири багатоквартирних будинків, одноквартирні будинки, кімнати в квартирах чи одноквартирних будинках, а також інші приміщення, призначені для постійного або тимчасового проживання людей [11]. На основі положень ст. 379 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК) фахівці вказують, що житло: 1) є нерухомим майном у виді певного приміщення; 2) призначене для проживання людей; 3) придатне для проживання людей; 4) віднесене до житлового фонду [12, с. 103-104]. При тлумаченні ст. 311 ЦК, яка проголошує право на недоторканність житла особи, поняття «житло» набуває більш широкого розуміння: правознавці поширюють його на будь-які приміщення, призначені або прилаштовані для постійного або тимчасового проживання особи (такі, як будинки, квартири, службові квартири, садиби, жилі кімнати, кухня, ванна, туалет, коридор, балкон, підвал, горище, прибудови, кімнати в готелях, гуртожитках, санаторіях та будинках відпочинку, палата в лікарні, каюта на пароплаві, купе у вагоні тощо) [13, с. 209].

У кримінальному праві «житло», як територія вчинення злочину (зокрема, крадіжки, грабежу, розбою, вчинених із проникненням до житла), тлумачиться як приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинки, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються і його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо) [14, с. 121]. Предмет злочину «Порушення недоторканності житла» (ст. 162 КК) криміналісти розглядають як житловий будинок з усіма житловими і нежитловими приміщеннями, інше приміщення, основна частина якого призначена і придатна для постійного або тимчасового проживання людини [15, с. 5, 11-12].

У міжнародному праві до приміщень, що входять до кола міжнародно захищених територій, відносять, зокрема, приватну резиденцію дипломатичного агента, у т. ч. й тимчасову (наприклад, номер у готелі, палату в санаторії) [16, с. 37-38]. У п. і) ст. 1 Конвенції про дипломатичні зносини визначення приміщення представництва охоплює будівлі або частини будівель, які використовуються для цілей дипломатичного представництва, включаючи резиденцію його глави та земельну ділянку, яка обслуговує цю будівлю. У п.п. 32, 33 ст. 1 Віденської конвенції про представництво держав у їх зносинах з міжнародними організаціями універсального характеру «приміщення представництва» означають будівлі або частини будівель, які використовуються для цілей представництва, включаючи резиденцію глави представництва, а також земельні ділянки, які до них належать, а «приміщення делегацій» – будівлі або частини будівель, які використовуються виключно як службові приміщення делегацій, кому б не належало право власності на них [17]. Згідно коментарів Комісії ООН з міжнародного права, під приміщенням дипломатичного представництва слід розуміти будівлю, земельну ділянку, що використовується для її обслуговування, причому остання охоплює і сад та стоянку для автомобілів під поняття «земельна ділянка» підпадають також сад і автостоянка [18, с. 79]. Як бачимо, поняття «житлове приміщення» у міжнародно-правовій інтерпретації є значно ширшим у порівнянні з розумінням житла, яке використовується в кримінальному праві України.

Отже, поняття «житлові приміщення» та «службові приміщення» у ст. 444 КК не співпадають з визначеннями цих приміщень у міжнародному праві. Так, на відміну від приписів міжнародного права, вказана норма кримінального закону не визнає предметом земельні ділянки, які використовуються для обслуговування приміщень-будівель чи їх частин. Водночас, формулювання ст. 444 КК дозволяє включити до кола предметів злочину будь-яке приміщення, яке використовується особою, яка має міжнародний захист, для постійного чи тимчасового проживання. Отже, існує конкуренція між міжнародно-правовою і внутрішньоправовою інтерпретацією однієї й тієї ж ознаки складу злочину. Виходячи з принципу відповідності положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на

обов'язковість яких надано Верховною Радою України (ч. 1 ст. 3 КК), при застосуванні ст. 444 КК слід виходити, на нашу думку, з таких правил: 1) якщо існує міжнародний договір, яким до складу поняття приміщення включено об'єкти, які в національному праві приміщеннями не визнаються, об'єкт слід визнавати «приміщенням»; 2) якщо такого договору не існує, поняття «житлове приміщення», «службове приміщення» слід трактувати у традиційному для вітчизняного кримінального права розумінні – лише як будівлі чи їх частини, призначені й пристосовані для постійного або тимчасового проживання людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2015. – 528 с.
2. Лашук Е. В. Предмет злочину в кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Е. В. Лашук. – К., 2005. – 20 с.
3. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Тацій. – Х. : Вища шк., изд-во при Харьк. гос. ун-те, 1988. – 198 с.
4. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2. : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 1040 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. – 3-те вид., перероб. та доп. – К.: Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2009. – Т. 2 / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, С. В. Фесенка. – 624 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 5-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2008. – 1216 с.
7. Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів: Конвенція ООН від 14.12.1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_389.
8. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_048.
9. Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.11 / Мохончук Сергій Михайлович. – Х., 2014. – 447 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінськ ; Перун, 2005. – 1728 с.
11. Мічурін Є. О. Житлове право України: науково-практич. посібник / Мічурін Є. О., Сліпченко С. О., Соболев О. В. – Х. : Еспада, 2004. – 318 с.
12. Галантич М. К. Житлове право України : навч. посібник / М. К. Галантич. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 528 с.
13. Цивільний кодекс України : коментар / за заг. ред. Харитонов Є. О., Калітенко О. М. – Вид. 2-е, із змін. – Х. : Одиссей, 2004. – 856 с.
14. Правові позиції Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо застосування законодавства у справах кримінальної юрисдикції / упоряд. Н. О. Гуторова, О. О. Житний. – Х. : Одиссей, 2013. – 448 с.
15. Присяжнюк І. І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи в Україні : автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. І. Присяжнюк. – К., 2010. – 20 с.
16. Сагайдак О. П. Дипломатичне представництво: організація і форми роботи : навч. посіб. / О. П. Сагайдак, П. Д. Сардачук. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 295 с.
17. Венская конвенция о представительстве государств в их отношениях с международными организациями универсального характера [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_254.
18. Блищенко И. П. Дипломатическое право : учеб. пособие / И. П. Блищенко. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1990. – 287 с.